

МОВОЗНАВСТВО

Мар'яна БЕЛЕЙ

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕВОЛЮЦІЇ ПОГЛЯДІВ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА ЯК ГРАМАТИСТА І МЕТОДИСТА МОВИ

Анотація. У статті подано відомості про видання “Методичної граматики” А. Волошина 1901, 1919, 1923 рр., зіставлено зміст цих видань та прокоментовано зміни. Зроблено висновки про еволюцію граматичних і методичних поглядів А. Волошина і їх вплив на освітній процес на Закарпатті.

Ключові слова: граматика, підручник із мови, історія мовознавства, методика мови, Августин Волошин, Закарпаття, розвиток української літературної мови.

Summary. This article deals with the information about issue of “Methodological Grammar” by A. Voloshyn 1901, 1919, 1923. In this article we try to analyze the main plot of given books and observe changes in different publications. Owing to this operations we can draw a conclusion about it’s role in education of Transcarpatia.

Keywords: grammar, linguistic textbook, history of linguistics, methods of language, Augustyn Voloshyn, Transcarpatia, development of Ukrainian literary language.

Сьогодні відкриваємо для себе і для прийдешніх поколінь сторінки нашої історії, замовчувані через ті політичні катаклізми, які пережило Закарпаття з кінця 30-х років і до 90-х років ХХ ст. Особливо актуальними є дослідження з історії мови і мовознавства на Закарпатті на зламі століть: кінець ХІХ – початок ХХ ст. Цей період займає важливе місце в національно-культурній, зокрема й у мовній, еволюції України.

У когорті талановитих, самовідданих, безкорисливих національно свідомих інтелігентів, які присвятили себе справі відродження рідного краю, найпочесніше місце посідає Августин Волошин (1874 – 1945). Із його іменем пов’язане піднесення національних почуттів закарпатців, усвідомлення себе як складової частини великого українського народу. Радянська історіографія намагалася подати спотворений образ видатного діяча українського народу А. Волошина, уникаючи навіть згадок, що він був не тільки політиком і священиком, але й видатним громадським діячем, ученим і педагогом. Упродовж життя він видав понад 70 підручників і посібників для шкіл, поважних наукових досліджень, чимало з яких є визначними досягненнями педагогічної думки першої половини ХХ ст. [11: 15-16].

Після проголошення незалежності України було зламано десятиліттями формований стереотип уявлення про особу, наукову, педагогічну та громадсько-політичну діяльність людини, що пройшла складний шлях розвитку від москвофільства та угророства до українства, від звичайнісінького настоятеля церкви до Президента Карпатської України, від викладача, згодом директора Ужгородської учительської семінарії до ректора Українського вільного університету в Празі [1: 182].

У науковій літературі широко висвітлена діяльність Августина Волошина як історика і державного діяча, як педагога (О. Довганич, М. Вегеш, В. Гомоннай, М. Зимомря, М. Кляп, Т. Беднаржова), як ученого і як людини (О. Мишанич, П. Стерчо, С. Федака, І. Хланта). Спадщину Волошина-мовознавця досліджували В. Німчук, П. Чучка, Б. Галас, В. Турияниця, І. Сенько та ін.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що досі про “Методичну граматику” А. Волошина як про навчальну книгу, зміст якої від видання до видання зазнавав змін відповідно до еволюції поглядів автора і політичної ситуації на Закарпатті, докладно у відомих нам джерелах іще мова не йшла. Зіставний підхід, на нашу думку, мав би продемонструвати, наскільки відповідали актуальним вимогам часу лінгвістичні і лінгводидактичні твердження А. Волошина і яке їх місце в історії науки й освіти на Закарпатті.

Із самого початку своєї педагогічної діяльності А. Волошин працював у двох напрямках: викладав математику і фізику в Ужгородській учительській семінарії, де сформувався як педагог-новатор, і почав створювати підручники. Завдяки самоосвіті він став висококваліфікованим лінгвістом. У школах Закарпаття не вистачало підручників з усіх предметів, але А. Волошин узвзяся за написання в першу чергу підручників із мови, які сприяли збереженню рідної мови, народних традицій [13: 30-31]. Для шкіл це була дуже важлива справа.

Неоціненний внесок у розвиток освіти, школи і педагогічної науки внесла ціла когорта передової інтелігенції Закарпаття ХІХ ст.: І. Раковський, А. Добрянський, О. Павлович, А. Кралицький, О. Митрак, І. Сільвай, Е. Фенцик, А. Репай. На особливу увагу заслуговує “Граматика” (1788 р.)

Арсенія Коцака, яка є першою спробою підготувати посібник з мови на Закарпатті. Турботу про розвиток рідної мови виявив і мовознавець Іван Фогарашій (1768 – 1834). У його “Русько-угорській или Мадярській граматиці” відведено значне місце слов’янським (руським) запозиченням в угорській мові. Після О. Духновича, який у 1847 році написав “Книжицю читальную для начинающих” та ряд інших навчальних посібників, з’являються підручники для гімназій та народних шкіл. Було видано декілька букварів: у 1873 році в Будапешті була надрукована “Русско-славянская азбука” – пристосований інспектором Земплинської жупи Йосипом Чосином для руських шкіл переклад Генція; у 1898 р. В. А. Врабель в Ужгороді видав “Букварь”, у 1887 р. у Будапешті вийшла “Русская азбука и первая читанка для первой классы народныхъ школъ” Л. Чопея. У 70–80-х роках ХІХ ст. для учнів українських шкіл Закарпаття були написані і видані посібники з граматики, фізики, арифметики, природознавства, історії та “Книжка для читання”, укладена Євгенієм Фенциком. Усі ці підручники, хоча і були ближчі за своїм змістом закарпатоукраїнським школярам, однак вони були написані у дусі “язичія” (мішаниною з елементів церковнослов’янської, староукраїнської і живорозмовної місцевої мови). Принципово нових підручників українською мовою для закарпатських шкіл практично не було.

Працюючи над створенням підручників, Августин Волошин прагнув у нових умовах продовжити велику справу Олександра Духновича. Створюючи навчальні підручники, А. Волошин широко використав граматики та інші спеціальні мовознавчі дослідження своїх попередників: М. Лучкая, Л. Чопея, О. Митрака, В. Врабеля та ін. Характерним для цих праць було намагання авторів об’єднати в одне ціле церковнослов’янську, російську та руську мови. Створена на основі об’єднання мова була штучною, далекою від народної. Виняток становив “Букварь” В. Врабеля (1898), написаний народною руською мовою. А. Волошин не лише творчо використав досвід своїх попередників, але під впливом закарпатських народознавців М. Лучкая та В. Врабеля, галицьких учених кінця ХІХ ст. рішуче став на бік народної мови русинів, довівши, що вона є гілкою української мови.

Об’єктом нашого дослідження є зміст “Методичної граматики” Августина Волошина і зміни у різних виданнях цього підручника. Основними джерелами для написання статті стали такі видання: МГ-01, МГ-19₁, МГ-19₂, МГ-23 (див. список умовних скорочень).

Мета дослідження – виявити провідні педагогічні та наукові ідеї, закладені у “Методичній граматиці” А. Волошина, розкрити їх роль у розвитку мовознавства й народної освіти в краї, їх вплив на зростання освітнього і культурного рівня населення, утвердження української національної ідеї на Закарпатті.

Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою такі завдання: а) виявити й вивчити зміст першого підручника з мови, написаного А. Волошином, зібрати доступні відомості про видання “Методичної граматики” 1898 і 1901р.; б) проаналізувати зміст “Методичної граматики” А. Волошина; в) дослідити зміни у виданнях “Методичної граматики” А. Волошина 1901, 1919, 1923 рр.; г) з’ясувати роль досліджуваних граматики у розвитку літературної мови й освіти на Закарпатті.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше робиться спроба комплексного зіставного аналізу перших трьох видань “Методичної граматики” А. Волошина.

Аналізуючи перші кроки А. Волошина на педагогічній ниві, треба підкреслити, що в умовах Австро-Угорщини, коли народні маси перебували у важкому економічному становищі, а в середовищі інтелігенції переважали змадяризовані та москвофільські тенденції, видання підручників було нелегкою справою. Для шкіл Закарпаття це було дуже важливо, адже підручників для руських (українських) шкіл практично не було. Створення і видання підручників ускладнювалося тим, що угорські власті переслідували руські школи, вели справу до їх повного закриття. Однак що більше наступали угорські власті на національні меншини, у тому числі й на русинів, тим народ в особі його передової інтелігенції мужніше захищався. Значний внесок в організацію опору мадяризації, в захист рідної мови, культури русинів Закарпаття в справу збереження традицій народної освіти вносив А. Волошин. Він узявся за написання в першу чергу підручників із мови, краєзнавства і релігії, які сприяли збереженню рідної мови, народних традицій, рідної руської віри. Підштовхнув його до цього кроку прогресивно настроєний діяч греко-католицької церкви єпископ Ю. Фірцак. У статті “Початки національного пробудження на Підкарпатській Русі” А. Волошин засвідчує: “Єпископ Юлій Фірцак запропонував мені також написати малу граматику і читанку для народних шкіл. У такий спосіб вийшла моя мала “Методична граматика” 1898 року, а через два роки після цього – моя “Читанка для руської молоді” (1900)” [5: 115].

Про найперший підручник із мови знаходимо повідомлення у ювілейній статті В. Бірчака “Августин Волошин: его життя і діяльність: З нагоди ювілею 50 лѣтних уродин и 25 лѣтнѣоу працѣ”: “Перша шкільна книжка Августина Волошина появилася в 1899 роцѣ, була се: **Методическая Грамматика карпаторусского языка для нар. школ**, яку переглядав и справляв Александер Митрак. Ся книжка вийшла потѣм в II. и III. выданю, кожде выданя зближалося чим раз бѣльше до народнѣоу мовы, що видно уже из самих титулѣоу” [2: 15]. Називаючи наступні видання “Методичної граматики”, В. Бірцак не згадує про видання 1901 р.

А. Волошин у передмові до МГ-23 “Ко панам учителям!” повідомляє: “Книжочка сія є III. доповненим изданієм Граматики мосѣ, написаноѣ р. 1898, другий раз выданоѣ р. 1919” [МГ-23: 3].

М. Кляп у дослідженні “Участь Августина Волошина у боротьбі за збереження рідної мови і слов’янської самобутності” зазначає: “Серед виданих А. Волошином у кінці XIX – на початку XX ст. шкільних підручників треба назвати “Методическую грамматику карпаторусского языка для народных школ” (1899), “Методическую грамматику угро-русского литературного языка для народных школ” (1901)” [18: 173]; “Перший підручник – “Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ” був виданий А. Волошином у 1899 р. Тут відчувається вплив давніших часів: написаний він у традиціях москвофільства та русофільства, яких раніше дотримувався ряд культурно-освітніх діячів, що ратували за “общерусский литературный язык” [8: 7]; “Оригінальним у цьому плані є видання 1901 року, тобто через два роки після першого. Важливим моментом цього видання є зміна у назві книги. Це вже не “Грамматика карпаторусского языка...”, а “Методическая грамматика угро-русского литературного языка...” Автор висунув тут важливий елемент: замість “карпаторусского” пише “угро-русского”. Це результат тиску офіційних кіл” [9: 32]. Очевидно, це одна й та сама книжка, надрукована у зазначені роки, а назва змінена через настійну вимогу угорської влади.

О. Мишанич та П. Чучка у вступній статті до видання творів А. Волошина переконані в тому, що в науково-педагогічному доробку А. Волошина “першою мовознавчою працею є “Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народных школ” (Ужгород, 1901), яка характеризує національно-мовну орієнтацію молодого Волошина. Нею він віддав данину своєму кумирові О. Духновичу, його закарпатському язичію та своєму гімназійному вчителю Є. Сабову: адже графіка, орфографія і термінологія Волошинової “Методической грамматики...” фактично російські. Лексичні русизми, як і церковнослов’янізми, наявні навіть в ілюстративному матеріалі підручника. Проте канву граматики становлять загальноукраїнські лексеми та місцева українська лексика та фразеологія. Отже, об’єктом опису в цьому підручнику є українська мова” [11: 22].

Як учений-педагог А. Волошин дотримується наукових принципів укладання книжок, розроблених Я.-А. Коменським та К. Д. Ушинським: доступність і посиленість, цілісність і новизна тексту, а також ілюстрації тексту. Саме ці принципи стали домінуючими при укладанні книжок. А. Волошин не був першовідкривачем в опрацюванні звукової та графічної системи говорів Закарпаття. Раніше М. Лучкай у своїй книзі “Grammatika Slavoruthena” (Будин, 1830) описав основні особливості фонетики, морфології та синтаксису підкар-

патського діалекту української мови. Однак автор не використовував народні говори для мовнонормативних потреб [12: 254].

Величезною історичною заслугою А. Волошина перед культурою Закарпаття та і всієї України є те, що він, уклавши важливу в тривалій історії філології і шкільної освіти Підкарпатської Русі граматику рідної мови, що спиралася на живе мовлення нашого народу, цим самим почав прокладати шлях до засвоєння в нас єдиної для всього українського народу літературної норми.

У перших граMATИКАХ А. Волошина простежується ще русофільська орієнтація на його вчителя Є. Сабова та на редактора його книжок О. Митрака. Однак дві поїздки Волошина до Львова, дружні стосунки зі студентом Львівського університету Г. Стрипським, а особливо знайомство з галицькими періодичними і неперіодичними виданнями позитивно позначилися як на формуванні власне української національної свідомості А. Волошина, так і на виробленні власної філологічної концепції молодого вченого [19: 249].

“Методическая грамматика угро-русского литературного языка...” 1901 р. була розрахована на учнів другого класу: “Матеріаль II-го класса народної школы”. Для ілюстративного матеріалу автор використовує слова, наближені до російської мови: *О чемъ говорится прежде всего?* [МГ-01: с. 3], *чтении, мысли* [МГ-01: с. 3], *живетъ, солнце* [МГ-01: с. 4] та інші, терміни в основному російські: *точка, запятая, предложение, упражнения, знакъ восклицательный* та ін. Характерною ознакою підручника 1901 р. видання є відхід від церковнослов’янської мови, домінування в текстах сюжетів із життя русинів. Наприклад: *Люди начали орати и съяты овесъ, горохъ, ячмень, пшеницу* [МГ-01: с. 16]; *Мы пошли въ дубовый лѣсъ за грибами* [МГ-01: с. 20]; *Дѣдо сидитъ на печи. Слуга рубаетъ дрова. Жена помываетъ* [МГ-01: с. 26] та ін.

У першому розділі (“Отдѣлъ первый”) підібрано матеріал під назвою “Повтореніє матеріала первого класса”. У § 1 “Предложеніє” автор доступною мовою розповідає про речення. Після наведених ілюстрацій-речень, різних за будовою і за метою висловлення, подано запитання і відповіді на них. Це є цікавим з точки зору методики викладання граматики: запитання ставить учитель, а учні відповідають або самостійно, а потім звіряються із підручником, або читаючи відповідь. Далі автор, як підсумок, наводить теоретичні положення (правила), які слід завчити: “1. Люди свои мысли выражаютъ словами. 2. Выраженіє мысли словами называется предложеніємъ” [МГ-01: с. 3] та інші. Далі – настанови щодо вживання розділових знаків у реченнях. На закріплення та усвідомлення знань подаються різноманітні “упражнения”: скласти речення, розставити розділові знаки.

У § 2 “Слово, звуки, буквы” А. Волошин на прикладі віршика “Осѣнь” дає визначення, що таке звук і буква. Після кожного мовознавчого терміна подано відповідник угорською мовою:

1. Каждое слово состоит из звуковъ (hang).

2. Видимый знакъ звука называется буквою (betii) [МГ-01: с. 5].

Паралельне наведення відповідників угорською мовою навряд чи продиктоване інтересами кращого засвоєння виучуваного матеріалу. Воно годиться хіба що для шкіл, розташованих у селах змішаних поселень русько-угорських, де діти русинів могли знати угорську мову, а угорці – руську. Але А. Волошин давав ці відповідники, бо такою, очевидно, була настанова властей, котрі і в такий спосіб дбали про при звичаювання закарпатських українців до угорської мови, яку, як державну, мали добре знати.

Із наступних §§ 3-5 учні повинні засвоїти відомості про звуки і букви, їх поділ на дзвінки і глухі, м'які і тверді (поняття звук і буква сплутуються), правопис букв, поділ на склади. На кожен урок дібрані тексти, у яких потрібно підкреслити голосні чи приголосні звуки, вставити ту чи іншу букву. Дидактично правильно групується матеріал із правопису, в якому систематизуються й узагальнюються правила написання ненаголошених голосних, уподібнених приголосних. Ось деякі завдання й рекомендації А. Волошина: *“Спишите данные слова и подчеркните буквы, которые можно выговаривать без помощи другой буквы!”* [МГ-01: с. 6]; *“показать, что согласную букву не треба сливать с гласной”* [МГ-01: с. 9]; *“... чтобы определить в слове сомнительный согласный звук, нужно изменить слово так, чтобы после этого звука стоял гласный звук”* [МГ-01: с. 10].

Сплутування понять “звук” і “буква” спостерігаємо у виданнях “Методичної граматики” 1919 та 1923 років: *“Согласную букву только с помощью гласной буквы можъ выговаривать”* [МГ-19₁: с. 7]; *“Согласную букву лишь с помощью самогласной буквы можъ выговаривать”* [МГ-23: с. 8].

У граматиці 1923 р. згадується про апостроф, який тут названо “протинкою”: після поданих прикладів слів **Ганьба. Письмо. Състи. С'ъсти. Об'дати. Об'дати** і запитань до них: *“Для чого употребляется буква ъ в первом слове? ... Как произносится третье и четвертое слово?”* наведено правила: *“Буква ъ употребляется для смягчения согласной буквы. Коли м'яка буква не має помягчити перед нею стоячу согласную букву, то за согласною ставиться протинка”* [МГ-23: с. 10].

У 2-ій частині (“Отдѣль вторый”) подано “Матеріаль второго класса”. Тут розглянуто у § 6 “Двѣ главные части предложения”, а всі наступні параграфи (§§ 7-17) розкривають поняття про частини мови: “имя существительное” [МГ-01: с. 14-19], “имя прилагательное” [МГ-01: с. 19-23], “мѣстоимение” [МГ-01: с. 23-24], “глаголь” [МГ-01: с. 24-28].

У 1919 році цей же посібник А. Волошина був перевиданий з деякими змінами акціонерним то-

вариством “Унію”. У той час автор був директором “учительской семинарии Ужгородской” і надзвичайно плідно працював над удосконаленням граматики руської мови. Аналіз видань 1919 і 1923 рр. свідчать, що погляди А. Волошина щодо мовного питання еволюціонують. Привертають увагу зміни у назві: “Методическая грамматика угро-русского литературного языка” (1901) – “Методическая грамматика карпато-русского языка” (1919) – “Методична граматика карпато-русского языка” (1923). Ці зміни відбивають не лише інші суспільно-політичні умови (Закарпаття стало частиною Чехословацької республіки, а було в Угорщині), а й інші правописні і мовні пріоритети.

Видання граматики А. Волошина 1919 р. є значно більшим за обсягом. До двох розділів із I-го видання додано “Отдѣль III. Матеріаль III. класса. Объемъ предложения розширенного” (§§ 19-38) та “Отдѣль IV. Матеріаль IV. класса. Объемъ сложного предложения. Склонения” (§§ 39-55). До розділу II внесено деякі зміни: знято розділ “Прибавление”, але параграфи про числівник та незмінні частини мови залишено; додано § 18 “Ударение” [МГ-19₂: с. 32].

У III розділі розглянуто синтаксис простого речення, способи вираження підмета (§ 21. Якое слово може быти подлежащее?) і присудка (§ 22. Якое слово може быти сказуемое?), способи поширення речень другорядними членами (§§ 29-34), синтаксичний розбір речення (§ 35. Разборъ предложений). Дохідливо й зрозуміло пояснено про речення з однорідними членами. Тут воно називається “предложение слитное” (у дужках після визначення дано відповідник угорською мовою: *összevont mondat*) (§ 36, [МГ-19₂: с. 56]. Подано, наприклад, кілька речень з однаковим складом групи присудка: *Рожъ хлѣбное растение. Ячмень хлѣбное растение. Овесъ хлѣбное растение*. Потім усі речення об'єднані в одне: *Рожъ, ячмень, овесъ – хлѣбныя растения* [МГ-19₂: с. 55], із чого учні бачать, що однорідні підмети пов'язані з одним узагальнюючим присудком. Подано і правила пунктуації: “Единаковы члены слитного предложения отдѣляются запятой (,), послѣднія же два соединяются обыкновенно словом: и. На прим.: *Птичка летает, играет и пѣет*” [МГ-19₂: с. 56].

У наступному § 37 викладено матеріал про будову (значущі частини) слова “Составъ слова. Корень, приставка, подставка и окончание” [МГ-19₂: с. 56].

У “Отдѣль IV” (§§ 39-55) розглянуто “предложение сложное” і “внесное предложение” (тобто речення з прямою мовою). Крім цього, тут пояснено відмінювання “именъ существительныхъ” (§§ 41-45), “именъ прилагательныхъ” (§ 47), “мѣстоимений” (§ 48), “именъ числительныхъ” (§ 49), подано пояснення про найважливіші ознаки “глаголовъ”, “причастия” (§ 50), “дѣепричастия”

(§ 51), “нарѣчя” (§ 52), “предлога” (§ 46), “союза” (§ 53), “междометя” (§ 54).

Велику цінність становить граматика 1919 р. з погляду лексичного наповнення дидактичного матеріалу. Наскрізною є тема християнської моралі: *Единъ Богъ, една вѣра, едно крещеніе* [МГ-19₁: с. 11]; *Грѣшники будуть наказаны Богомъ, За добро Богъ заплатитъ* [МГ-19₂: с. 34]; *Человѣкъ створень Богомъ* [МГ-19₂: с. 35]; *Не забывайме, что Богъ всемогучій* [МГ-19₂: с. 57]; поваги до старших: *Дѣти, слушайте родителей вашихъ* [МГ-19₂: с. 34]; *У стариковъ много опытности. ... О старикахъ не вольно говорити безъ уваженія* [МГ-19₂: с. 57] та ін. А. Волошину імпонували християнські ідеали виховання. Він постійно дбав про релігійні, етичні почуття учнівської молоді [1: 186].

Видання “Методичної граматики” 1923 року є кроком уперед до норм української літературної мови. “Авторы попередних руських граматик лучили в одно церковно-славянщину и великорусьщину и руську мову и писали граматики штучноѣ, неиснующоѣ мови, злученоѣ з тых трѣох. Августин Волошин выплывае на чисту воду, одмежуючи руську мову од російскоѣ и церковно-славянскоѣ як з огляду фонетичного и морфологичного так и синтаксичного”, – так характеризував мову підручника В. Бирчак [2: 17]. Не треба забувати, що орфографічна форма цих думок В. Бирчака зовсім не відображає справжніх правописних уподобань автора, який мусив рахуватися з адміністративно встановленими вимогами до друкованого слова, змінити які було дуже непросто. На посаді директора учительської семінарії й А. Волошин, на думку Б. Галаса, не завжди міг дозволити собі публічно висловлюватися на теми, що перебували під особливим контролем офіційних властей. Хоч нібито мовне питання було урядом Чехословаччини “демократично” віддане на вирішення безпосередньо на місця, впровадженню української мови як мови викладання чинився шалений спротив. Щоб не дражнити офіційну владу, А. Волошин у написаних ним навчальних книгах оминає терміни **українці, українська мова** тощо. Але загальний дух цих книг не полишає жодних сумнівів, із яких позицій їх написано [6: 207].

Нове видання підручника 1923 р. А. Волошин доповнив текстами народних пісень, переказів, що мають велике пізнавальне і виховне значення. “Таких примѣров и задач учебник подае лиш мало ибо хоче лиш указувати на то, як має учитель из житя школьного и родинного, из житя села и из читанки выберати для себе дальший конкретный материал” – так пояснює автор добір навчального матеріалу. Так, віршик “Осѣнь” із попередніх видань [МГ-01: с. 5; МГ-19₁: с. 5] замінено народною піснею “Кує зозулиця та кує, та кує” [МГ-23; с. 6]. Мовознавчі терміни тут наближені до української мови. Наприклад, *предложение* [МГ-19₁] замінено на *реченя* [МГ-23]; *слогъ* – на *склад, имя существительное* – на *іменник* тощо. Для порівняння наводимо уривки:

МГ-01: *Любовь ко ближнему – законъ христіанскій. Якій гость, такое и угощеніе* (с. 10); *Хворый ожидаетъ выздоровленья до самой смерти. Люди живутъ въ мѣрѣ, но не въ мирѣ* (с. 11).

МГ-19₁: *Любовь ко ближнему* [! помилка у підручнику, очевидно, через друкарський недогляд] – *законъ христіанскій. Якій гость, такое и угощеніе. Хворый ожидаетъ выздоровленья до самой смерти. Люди живутъ въ мѣрѣ, но не въ мирѣ* (с. 11).

МГ-23: *Любовь ко ближнему – законъ христіанскій, Хворый ожидаетъ выздоровленья до самой смерти* (с. 12).

Хоча у підручнику 1923 р. видання зазначено, що “Закарпатскѣ [зауважмо: не Подкарпатскѣ! – М.Б] Русины вмѣсто буквы ѣ пишутъ ї” [МГ-23: с. 7], але надалі вживається ѣ.

“Методична граматика карпато-руського языка” (1923 р.) доповнена розділом “Отдѣл V. Правопись”. Дотепер у жодному підручнику такого розділу не було. Тут пояснено головні правила етимологічного та фонетичного правопису, описано правила правопису “чужих слов”, уживання великої букви, поділ на склади. В останньому § 64 перераховано усі “знаки роздѣловѣ”.

Крім дібраних і складених текстів для вправ, діалогів, у яких виявляється авторове добре знання підкарпатських говірок, А. Волошин як матеріал для читання і списування надрукував 44 народні пісні (серед них і коломийки) та 38 прислів’їв і приказок. Порівняймо: у МГ-19₁ – 18 прислів’їв і приказок, у МГ-19₂ – 46, а народної пісні нема жодної. Зразки усної народної творчості знаомлять учнів із багатовіковою культурою та традиціями народу. Це важливий компонент етнопедагогіки й лінгводидактики. Фольклор сприяє вихованню патріотизму, гуманізму, чесності, любові до Бога, пошани до старших, працелюбності. Вивчаючи тексти, дібрані А. Волошином для підручника, учні переконуються у багатстві рідної мови, збагачують свій лексичний запас, а найголовніше – проймаються українським національним духом.

Цінність “Методичної граматики” видатного ученого полягає в тому, що це був на Закарпатті перший підручник української мови, у якому цілеспрямовано підкреслювалася думка, що навчання мови є також навчанням національної етики, пізнанням душі народу, що живе і розвивається (у сучасних програмах з української мови цей аспект проведено через так звану соціокультурну лінію). У підручнику подаються не лише відомості з теорії, а й багатий дидактичний матеріал, вправи з використанням текстів прислів’їв, народних пісень. “Методична граматика” А. Волошина переконливо демонструє: мова підкарпатських русинів (руснаків) – це частина загальнонародної української мови.

А. Волошин був кваліфікованим мовознавцем, на його підручниках можна простежити шлях становлення української літературної мови на Закарпатті – від карпатського язичія кінця XIX ст. до живої літературної мови 30-их років XX ст.

Скорочення назв джерел

- МГ-01 Волошинь Августинь. Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народных школь. – Унгварь, 1901. – 32 с.
- МГ-19₁ Волошинь Августинь. Методическа грамматика карпато-русского языка для народных школь. – Часть I. Для I. и II. классов народной школы. – Ужгородь, 1919. – 32 с.
- МГ-19₂ Волошинь Августинь. Методическа грамматика карпато-русского языка для народных школь. – Часть II. Для III. и IV. классов народной школы. – Ужгородь, 1919. – 96 с.
- МГ-23 Волошин Августин. Методична граматика карпато-русского языка для низших клас народных школ. – Ужгород, “Унію”, 1923. – 112 с.

Література

1. Балега Ю. Августин Волошин про виховання учнівської молоді // Карпатська Україна і Августин Волошин: Матеріали міжнародної наукової конференції “Карпатська Україна – пролог відродження української держави” (Ужгород, 11-12 березня 1994 р.) – Ужгород, МПП “Тражда”, 1995. – С. 182-190.
2. Бірчак В. Августин Волошин: его жита и дѣяльнѡсть: 3 нагоди 50 лѣтних уродин и 25 лѣтноѡ працѣ. – Книгопечатня акц. товариства “Унію” в Ужгородѣ, 1924. – 35 с.
3. Венжинович Н., Кондор М. Мовна ситуація на Закарпатті в 20-30-х роках ХХ ст. // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні: Матеріали науково-практич. конф. (Ужгород, 5-6 травня 1992 року). – Ужгород, 1993. – С. 74-76.
4. Вигодованець Н., Гоца Е. Августин Волошин про національне шкільництво в Україні // Карпатська Україна і Августин Волошин: Матеріали міжнародної наукової конференції “Карпатська Україна – пролог відродження української держави” (Ужгород, 11-12 березня 1994 р.) – Ужгород, МПП “Тражда”, 1995. – С. 190-199.
5. Волошин А. І. Педагогічні твори / Упорядкування та передмова М. І. Кляп; підготовка текстів та примітки Д. М. Федаки. – Ужгород: ВАТ “Закарпаття”, 2007. – 576 с.
6. Галас Б. Науково-педагогічні погляди А. Волошина і процес утвердження української літературної мови на Закарпатті // Карпатська Україна і Августин Волошин: Матеріали міжнародної наукової конференції “Карпатська Україна – пролог відродження української держави” (Ужгород, 11-12 березня 1994 р.) – Ужгород, МПП “Тражда”, 1995. – С. 200-210.
7. Гомоннай В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX – ХХ ст.). – Ужгород: “Закарпаття”, 1992. – 298 с.
8. Кляп М. І., Кляп М. П. Участь Августина Волошина у боротьбі за збереження рідної мови і слов’янської самобутності (кінець XIX – початок ХХ ст.) // Ідеї слов’янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX – ХХ ст.: Доп. наук. семінару, присвяченого 150-річчю Слов’янського з’їзду в Празі. – Ужгород, 1999. – С. 172-180.
9. Кляп М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919-1939). – Ужгород, вид-во В. Падяка, 2001. – 152 с.
10. Мальяр Л. Українська література на сторінках шкільних підручників А. Волошина та О. Маркуша // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія Філологія – Вип. 18. – Ужгород, 2008. – С. 30-35.
11. Мишанич О., Чучка П. Августин Волошин // Августин Волошин. Твори. – Ужгород: “Тражда”, 1995. – С. 5-36.
12. Німчук В. Практична граматика малоруської мови А. Волошина // Карпатська Україна і Августин Волошин: Матеріали міжнародної наукової конференції “Карпатська Україна – пролог відродження української держави” (Ужгород, 11-12 березня 1994 р.) – Ужгород, МПП “Тражда”, 1995. – С. 254-265.
13. Статєєва В.І. Дослідження мовних позицій українських культурних діячів XIX –XX ст. – актуальний напрям соціолінгвістики // Науковий вісник УжНУ. Серія Філологія. – 2000. – Вип. 5. – С. 18-24.
14. Статєєва В.І. Українська мова в західноукраїнських підручниках 2-гої половини XVIII – 1-шої половини XIX ст. // Науковий вісник УжНУ. Серія Філологія. – 2004. – Вип. 10. – С. 62-68.
15. Сенько І. Автор і упорядник підручників: До 120-річчя від дня народження А. Волошина // Новини Закарпаття. – 1994. – 17 берез.
16. Сенько І. Народність шкільних підручників Августина Волошина // Слово вчителя. – 2007. – 1 жовтня. – С. 6.
17. Стерчо П. Карпато-українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках / Репринтне видання. – Львів: За вільну Україну, 1994. – 228 с.
18. Турияница В. Августин Волошин про методику навчання рідної мови // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні: Матеріали науково-практ. конф. (Ужгород, 5-6 травня 1992 року). – Ужгород, 1993. – С. 303-308.
19. Чучка П. Августин Волошин і питання української мови на Закарпатті: Історія // Від Наук. т-ва ім. Шевченка до Українського вільного університету: Міжнар. конф. – К., 1992. – С. 247-255.